

**Підчасов Є. В.**

*кандидат психологічних наук, доцент,  
доцент кафедри психології*

*Харківського національного педагогічного університету  
імені Г. С. Сковороди*

**Чепелєва Н. І.**

*викладачка кафедри соціології та психології*

*Харківського національного університету внутрішніх справ,  
здобувачка третього освітнього рівня кафедри психології  
Харківського національного педагогічного університету  
імені Г. С. Сковороди*

## **ПСИХОЛОГІЧНА ОСОБЛИВІСТЬ СФОРМОВАНОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО МАТЕРИНСТВА ЖІНОК, ЯКІ МАЮТЬ ПЕРШИХ ДІТЕЙ ДО 3-Х РОКІВ**

### **PSYCHOLOGICAL FEATURE OF FORMED ATTITUDE TO MATERNITY OF WOMEN WHO HAVE FIRST CHILDREN UNDER 3 YEARS OF AGE**

У статті розглядається феномен материнства та ролі матері як складової жіночої Я-концепції. Материнство є одним із найбільш насичених та довготривалих періодів життя жінки. З появою вже власної дитини у подружжя, в сімейній структурі відбуваються суттєві зміни як у соціальній так і у психологічній сферах. Ставлення жінки до материнства формується в процесі низки різнобічних цілеспрямованих психологічних впливів на особистість, результатом чого є сформована готовність до народження та виховання дитини. Перевірити емпірично сформованість рівня ставлення до материнства найбільш об'єктивно можна через певний час після народження дитини, коли «ламаються» ряд ідеалізованих установок і стереотипів, що і стало метою даного дослідження.

Попередні результати підтвердили деякі спільні особливості вибірки матерів перших дітей до 3-х років, що дало змогу виділити їх в окрему підгрупу, яка демонструє схожість поглядів та особливостей ставлень.

Результати здійсненого теоретичного та емпіричного аналізу свідчать про багатство параметрів взаємодії матері з дитиною, інтеграцію материнської ролі у всі аспекти життя дитини. Виявлена і тенденція до середнього рівня за усіма показниками ставлення до материнства, що може розглядатись як схильність даної вибірки жінок реалізовувати своє материнство з корекцією на реальну ситуацію у дитячо-батьківській взаємодії. Загалом ставлення жінок до материнства, як ролі жінки, досить позитивне і сприймається, як доповнення та розширення можливостей само-реалізації, однак жінки, які стали матерями вперше, ще не мають достатнього досвіду і ще не сприймають своє материнство як вищий ступінь задоволення.

Стаття розкриває розвиток сімейної системи і дію материнських стереотипів, в тому числі певних ідеальних уявлень, які трансформуються з урахуванням реальної ситуації і проявляється в тому, що на фоні позитивності уявлень переважає помірність у ставленні до власної материнської ролі.

**Ключові слова:** материнство, ставлення до материнства, народження та виховання дитини, психологічна структура готовності до материнства, моделі материнства.

The article examines the phenomenon of motherhood and the role of the mother as a component of the female self-concept. Motherhood is one of the most intense and long-lasting periods of a woman's life. With the appearance of their own child in the couple, significant changes occur in the family structure in both social and psychological spheres. A woman's attitude to motherhood is formed in the process of a number of multifaceted targeted psychological influences on the personality, the result of which is the formed readiness for the birth and upbringing of a child. It is possible to check the empirically formed level of attitude towards motherhood most objectively after a certain time after the birth of a child, when a number of idealized attitudes and stereotypes "break", which became the goal of this study.

The preliminary results confirmed some common features of the sample of mothers of first children up to 3 years of age, which made it possible to distinguish them into a separate subgroup, which demonstrates the similarity of views and characteristics of attitudes.

The results of the performed theoretical and empirical analysis testify to the richness of the parameters of mother-child interaction, the integration of the mother's role in all aspects of the child's life. A tendency towards the average level in all indicators of attitude towards motherhood was also revealed, which can be considered as the tendency of this sample of women to implement their motherhood with correction for the real situation in child-parent interaction. In general, women's attitude towards motherhood as a woman's role is quite positive and is perceived as a supplement and expansion of opportunities for self-realization, however, women who have become mothers for the first time do not yet have enough experience and do not yet perceive their motherhood as a higher degree of satisfaction.

The article reveals the development of the family system and the effect of maternal stereotypes, including certain ideal ideas, which are transformed taking into account the real situation and is manifested in the fact that against the background of positivity of ideas, moderation prevails in the attitude to one's own maternal role.

**Key words:** motherhood, attitude to motherhood, birth and upbringing of a child, psychological structure of readiness for motherhood, models of motherhood.

**Постановка проблеми.** Дослідження феномену материнства та ролі матері як складової жіночої Я-концепції вивчається через призму багатьох наук: історії, культурології, медицини, біології, соціології та психології.

Психологічна підготовка молодої жінки до майбутнього материнства – це спеціально організований, особистісно-орієнтований процес, спрямований на розвиток ціннісно-мотиваційного, інформаційно-пізнавального, комунікативного, емпатійного та афективно-регулятивного компонентів готовності, наслідком якого є прийняття жінкою соціальної і психологічної ролі та функцій матері, формування специфічних операційних навичок, психологічної культури сімейного спілкування. Особливості психологічної підготовки жінки до народження та виховання дитини полягають у необхідності врахування всіх компонентів психологічної готовності жінки до материнства, в тому числі віку майбутньої матері.

Материнство є одним із найбільш насичених та довготривалих періодів життя жінки. Ще в нашому дитинстві роль батьків впливає на самосприйняття особистості, оскільки з появою вже власної дитини у людей відбуваються життєві зміни як у соціальній сфері, так і у психіці, багато в чому схожі з моделлю батьків.

Науковцями в достатній мірі досліджено питання материнства з біологічної точки зору, з боку емоційного спектру проявів жінки як матері, багато сказано про типи прив'язаності та про типи батьківських ставлень. Незважаючи на це, у науці все ще є недостатнім вивчені питання ключових компонентів психологічної готовності до материнства (батьківства), задоволеності батьківською Я-концепцією, особливо у жінок, які виховують дитину вперше і дитина ще не досягла 3-х років, тобто стаж материнства ще незначний. Але саме ці питання є базовими для побудови програм підготовки до материнства і підтримки сімей.

Актуальність й недостатня розробленість даної проблеми й визначили вибір теми нашого дослідження в аспекті ставлення жінок до власного материнства.

**Аналіз останніх публікацій.** Аналіз наукових праць свідчить, що напрями дослідження проблеми материнства доволі широкі. Найбільш ефективним та повноцінним підходом до вивчення різних сфер і проявів материнства можна вважати вузьконаправлені галузеві дослідження психологів, соціологів, медиків як українських, так і закордонних. Але це не виключає особливу цінність комплексного, в тому числі міждисциплінарного, підходу до ряду складних питань у підтримці материнства.

Вітчизняні психологи системно вивчають батьківство і материнство як в цілому так і окремі компоненти, зокрема психологиня Яремчук Н.В. у своїх працях вивчає напрями підготовки молодої жінки до майбутнього материнства, а також психологічні фактори успішного материнства [7]. Кириченко О.В. розглядає батьківство як соціально-психологічний феномен, Кучманіч І.М. досліджує тему усвідомленого батьківства в суспільстві, автори Король Л.В.

і Катаран С. причини формування нарцисичної особистості в контексті статево-гендерного аспекту [4].

Психолог і автор багатьох навчально-методичних розробок Булатевич Н. М. висвітлює в своїх дослідженнях тематику пренатальної психології та психологію батьківства в цілому, Проскурняк О. вивчає і представляє у своїх роботах чинники та етапи становлення материнства на різних етапах життя жінки [5]. Безпосередньо нами досліджувалась і висвітлювалася в минулих роботах тема кризи материнських уявлень жінок після народження дитини як наслідок ідеалізації уявлень про материнство [12].

У закордонній психології автори, такі як Ф. Еспаса вивчають психотерапію немовлят, перехід до батьківства та батьківський нарцисизм [8], К. Ши, Х. Джарман, Е. Хакслі, Б. Грен'єр заглиблюються у тему нарцисизму у молодих людей та у розуміння ролі батьківства, автор багатьох робіт з психології Т. Бенедек розглядає сім'ю як психологічне поле, психолог К. Крінк детально аналізує стрес матері та його вплив на систему матір-немовля, детально розглядає їх стосунки від народження до вісімнадцяти місяців, а також зазначає необхідність соціальної підтримки для матерів, психолог С. Людінгтон-Хоу характеризує і описує деталі післяпологового періоду та розвитку материнства в цей період, К. Ньюбергер вивчає когнітивну структуру батьківства [10, 11, 13] тощо. Представники психоаналітичного напрямку Е. Еріксон, М. Кляйн, М. Марконе, Д. Пайнз, К. Хорні, С. Фанті, Е. Фенікс, А. Фрейд, вивчають материнство в контексті дитячо-батьківської взаємодії, в якій матері відводиться провідна роль у розвитку дитини. У цьому напрямку розроблені перші теоретичні концепції та методи психотерапевтичної роботи з батьками та з самими немовлятами [2].

Зважаючи на результати попередніх досліджень означеного феномену, зазначимо, що ставлення жінки до материнства формується в процесі низки цілеспрямованих психологічних впливів на особистість, результатом чого є сформована готовність до народження та виховання дитини. Перевірити емпірично сформованість рівня ставлення до материнства найбільш об'єктивно можна через певний час після народження дитини, коли «ламаються» ряд ідеалізованих установок і стереотипів [12, с. 53], що і стало метою даного дослідження.

**Мета дослідження** емпірично виявити рівень сформованості ставлення до материнства серед жінок, які мають перших і єдиних дітей у віці до 3-х років.

**Методи і вибірка дослідження.** Групу респондентів склали особи (жінки), які мають дітей віком до 3-х років. Емпіричне дослідження було проведене на вибірці жінок віком від 22 до 39 років у кількості 40 осіб. Дослідження проводилось впродовж січня-серпня 2022 року. Так 85 % цих жінок перебувають у шлюбі, 15% розлучені. Для дослідження відбиралася жінки, які мають лише одну, першу дитину. Обраним нами методом емпіричного дослідження став опитувальник материнського ставлення (ОМС) В.В. Волкової [1, с. 23].

**Результати дослідження.** Для формування напрямку дослідження було проаналізовано праці вітчизняних та зарубіжних авторів, в результаті дійшли висновку, що потребує подальшого вивчення саме стан задоволеності матерів своєю материнською роллю у жінок, які мають перших дітей до 3-х років. Це дасть змогу більш широко розглянути питання задоволеності своєю материнською роллю, глибше дослідити почуття матерів та зрозуміти їх материнську самооцінку, передумови, досвід, проблеми та переживання, які пов'язані з материнством.

На практиці ми часто зіштовхуємось із кризами та негативізмом з боку жінок через проблеми у вихованні дітей, особливо якщо жінка ще не має досвіду. Можна з впевненістю сказати, що маленька дитина до 3-х років, особливо, якщо вона перша, це виклик для всієї родини. Через брак інформації, та деколи, і внутрішнього ресурсу, матері можуть відчувати пригніченість та безпорадність, що певно має відображатись на самооцінці себе як матері та загалом.

Кожна матір – унікальна особистість, а значить і період від народження до 3-х років у дитини матиме неповторні реакції, почуття та думки. Результати дослідження можуть показати, які механізми підтримують внутрішній ресурс у цей час, а які навпаки, знижують відчуття самоцінності та вартісності як матері.

Для проведення дослідження було обрано опитувальник материнського ставлення В.В. Волкової, який містить в собі 90 запитань стосовно різних аспектів материнства. Методику було обрано таким чином, щоб можна було дослідити ставлення до материнства, стосунки з дитиною і те, яким чином вони впливають на ставлення до материнства – наскільки материнство важливе і яка його роль у житті матері. Рівень сформованості ставлення до материнства розглядається авторкою як цілісна система індивідуальних вибіркового, свідомих позицій, що лежать в основі жіночої Я-особистості [1, с. 23]. Для проведення дослідження було створено он-лайн форму, яка розповсюджувалась через соціальні мережі, учасниці дослідження були проінформовані про мету дослідження та власне результати.

Рівень сформованості материнського ставлення дозволяє визначити зрілість і компетентність материнства. Методологічною основою опитувальника є психологічна концепція суб'єктивних ставлень особистості В.М. Мясіщева. Система суспільних відносин, у яку виявляється включеною кожна людина з моменту свого народження й до смерті, формує суб'єктивні ставлення до всіх аспектів дійсності (в тому числі і до материнства). На основі теорії суб'єктивних ставлень Волковою В.В. був розроблений опитувальник для вивчення материнського ставлення (ОМС). У методиці виокремлено 10 ознак, що стосуються різних сторін ставлень жінки до материнства. Ці 10 ознак поділені на 3 рівні залежно від рівня сформованості материнського ставлення [1, с. 23].

Базовий – I рівень сформованості материнського ставлення: модальність – якісне ставлення до мате-

ринства (може бути позитивною, негативною, амбівалентною); інтенсивність розвитку ставлення – сила, виразність ставлення; широта ставлення (багатство або вузькість) – сукупність параметрів взаємодії з дитиною; стійкість – стабільність ставлення.

Похідний – II рівень сформованості материнського ставлення: домінантність ставлення – пріоритет материнства порівняно з іншими сферами життя жінки; когерентність ставлення – внутрішня зв'язаність, гармонійність, цілісність всієї системи ставлень особистості матері; емоційність – рівень насиченості ставлень; принциповість ставлень – опосередкованість соціально-культурними нормами, принципами, законами; активність ставлення – внутрішній потенціал і активність особистості матері в питаннях виховання й розвитку дитини.

Вищий – III рівень сформованості ставлення: ступінь усвідомленості ставлень – усвідомлена готовність до освоєння нової соціальної ролі; ступінь відповідальності за народження дитини.

Попередні отримані результати підтверджують припущення про деякі спільні особливості вибірки матерів перших дітей до 3-х років, що дає змогу виділити їх в окрему підгрупу, – аналіз результатів методики «Опитувальник материнського ставлення» (ОМС) В.В. Волкової демонструє схожість поглядів та особливостей ставлень у жінок, що виховують дітей до 3-х років.

Додатково можна побачити, що абсолютна більшість респонденток мають середній до високого та високий рівень широти ставлень, що свідчить про багатство параметрів взаємодії з дитиною, залученість матерів у стосунки та інтеграцію материнської ролі у всі аспекти життя дитини. Загальна тенденція до середнього рівня емоційності може розглядатись, як схильність вибірки жінок адекватно проявляти свої емоції у стосунках з дитиною.

Основні результати відображені у таблиці 1.

Як ми вже зазначали, найвищим значенням є шкала «широта», яку ми вже описали вище, а також шкала «сталість», тобто шкали базового блока ставлення до материнства. Це може свідчити про те, що жінки в цілому мають сталі погляди на материнство, а з урахуванням позитивних відповідей, підтверджуємо, що вони стабільно задоволені своєю материнською роллю, незважаючи на труднощі, які супроводжують жінку протягом перших трьох років піклування про дитину.

Шкали похідного блоку у жінок перебувають на середньому рівні, що свідчить про задовільний рівень гармонійності ставлення, і в той же час можна передбачити існування ряду очікувань, які не справилися і знаходяться в стадії перебудови. Одна зі шкал має відхилення від загальної тенденції: шкала «домінантність» дещо відрізняється у бік зниження, що може свідчити про те що пріоритет материнства яскраво не виражений стосовно інших сфер в даний період динаміки сімейної системи.

Третій вищий рівень – рівень усвідомленості також займає середнє значення, можливо це через те, що опитування проводилося серед жінок, які

Середні значення по вибірці (n = 40) за методикою ОМС В. В. Волкової

Рівень	№	Шкала	Бали сума (середн.)	Бал рівня
I Базовий	1	Модальність	29,1	33,85
	2	Інтенсивність	27,6	
	3	Широта	40,2	
	4	Сталість	37,5	
II Похідний	5	Домінантність	24,6	31,72
	6	Когерентність	34,9	
	7	Емоційність	33,6	
	8	Принциповість	30,8	
	9	Активність	34,7	
III Вищий	10	Ступінь усвідомлення	28,5	28,5

Примітка: 9 – 18 балів – низький рівень; 19 – 35 балів – середній; 36 – 45 балів – високий рівень розвитку.

мають перших дітей до 3-х років і рівень усвідомленості власного материнства ще не сформувався в повній мірі.

Наведемо результати деяких відповідей, наприклад на екзистенціальне твердження «народження дитини для мене – це можливість виховання самостійної людини» ОМС В.В. Волкової 68% респонденток погодилися із твердженням про те, що основним у материнстві є необхідність дати добре виховання своїй дитині, проте лише 7% відповіли, що твердо знають, як виховувати свою дитину. Дані показники свідчать про внутрішні протиріччя, які відбуваються в системі цінностей жінки, між бажаннями і установками та вміннями і здібностями до якісного виховного впливу на дитину. Особливо це проявляється на початку формування батьківських навичок – коли у батьків перша дитина до 3-х років. Саме в цей час відбувається злам, трансформація попередніх установок, багато в чому ідеалізованих, на практичній площині [12, с. 54].

Твердженням «я буду намагатись виховувати свою дитину так, як виховували мене» ми намагалися дізнатись у жінок те, наскільки модель виховання батьків може бути застосована до дитини під час власного виховання. Більшість респонденток зазначили, що різною мірою не згодні з твердженням (також важко відповісти та скоріше не згодна, чим, згодна) і лише 4 жінки (10%) скоріше згодні, чим не згодні виховувати свою дитину так само, як виховували її. Можна зробити висновок, що кожне наступне покоління вважає минулі методи виховання застарілими, щось зі свого дитинства жінкам не подобається, тому і хочуть виховувати вже власних дітей по іншому. Але чи реально відбулася зміна моделі виховання потребує окремого вивчення, адже батьківські і соціальні стереотипи достатньо стійкі.

Актуальним є і питання щодо самореалізації жінки, ролі матері та особистості. Кілька питань опитувальника дали змогу торкнутися важливості і пріоритетності материнства як сфери самореалізації жінки. 60 % повністю погоджуються з твердженням, що материнство для жінки це основа існування та самореалізації особистості, а інші 40% скоріше згодні із даним твердженням, що і відобразилося

у народженні дитини. До того ж, згідно з даними дослідження можна стверджувати, що 45% жінок не бачають у материнстві перешкоду для професійної та соціальної реалізації. Народження та виховання дитини не сприймається, як обмеження особистої свободи жінки у 30% опитуваних, 40% скоріше не сприймають та 20% вагаються – важко відповісти. Тобто, проявляються базові ролі очікування жінки в особистій (материнській) і соціальній (професійній) сферах, підтвердження цього можна отримати тільки лонгитюдним дослідженням від народження дитини до необхідності виходу матері з періоду догляду.

Можна зробити висновок, що загалом ставлення жінок до материнства, як ролі жінки, досить позитивне і сприймається, як доповнення та розширення можливостей самореалізації. Однак, роблячи висновки з даного дослідження, можна сказати, що жінки, які стали матерями вперше і ще не мають достатнього досвіду не сприймають своє материнство як вищий ступінь щастя, тому напевно і маємо показники середнього рівня. У ставленні до материнства продовжуються процеси формування і трансформації вже з огляду на безпосередній досвід матері. Результати потребують подальшого аналізу у порівнянні з періодом очікування дитини і дослідження вибірки жінок, які мають більш старших дітей і їх рівень задоволеності власним материнством.

**Висновки.** Аналіз наукової літератури і результати досліджень підтверджують, що якості здебільшого проявляються тільки коли людина сама стає батьком чи матір'ю; ставлення до материнства у жінок, які мають дітей до 3-х років в цілому позитивне, жінки хочуть дати своїй дитині гарне виховання, дитина в цілому не сприймається як перешкода для професійної та соціальної реалізації, також у більшості жінок материнство не сприймається як обмеження особистої свободи.

Можна побачити, що абсолютна більшість респонденток мають високий рівень широти, що свідчить про багатство параметрів взаємодії з дитиною, тобто залученість матерів у стосунки та інтеграцію материнської ролі у всі аспекти життя дитини. Загальна ж тенденція до середнього рівня по іншим



шкалам може розглядатись, як схильність даної вибірки жінок реалізовувати своє материнство з корекцією на реальну ситуацію у дитячо-батьківській взаємодії. Тобто, на цьому періоді розвитку сімейної системи можна ще спостерігати і дію материнських стереотипів, в тому числі певних

ідеальних уявлень, а також тенденцію до трансформації уявлень з урахуванням реальної ситуації, що, на нашу думку, проявляється у переважанні середнього рівня з більшості параметрів. Ми бачимо, на фоні позитивності уявлень, помірність у ставленні до власної материнської ролі.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильченко О.М. Діагностика та корекція репродуктивної поведінки особистості: навчально-методичне видання / К.: 2012. 96 с
2. Нероба М.В. Материнство як психологічний феномен / М. В. Нероба. // Педагогічний процес: теорія і практика, 2015. № 3. С. 48–53.
3. Максимова Н. Ю Сімейне консультування: навч. посіб. / Н.Ю. Максимова. К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 304 с.
4. Психологія сім'ї: навч. посіб. / В.М. Поліщук, Н. М. Ульїна, С. А. Поліщук та ін.; за заг. ред. В.М. Поліщука. 2-ге вид., доповн. Суми : Університет. кн., 2009. 282 с.
5. Проскурняк О. Чинники та етапи становлення материнства // Практична психологія та соціальна робота, 2007. № 3. С. 13–16.
6. Федоренко Р.П. Психологія молодшої сім'ї та сімейна криза: монографія / Р. П. Федоренко. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 168 с.
7. Яремчук Н.В. Психологічні фактори успішного материнства / Н.В.Яремчук // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. К., 2006. Вип. III–IV. С. 123–128.
8. Espasa F. P. Parent – infant psychotherapy, the transition to parenthood and parental narcissism: *Implications for treatment. Journal of Child Psychotherapy.* 2007. №30. P. 155–171.
9. Schie C.C., Jarman H. L., Huxley E., Grenyer B. F. Narcissistic traits in young people: understanding the role of parenting and maltreatment. *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation.* 2020. Vol. 7. URL: <https://doi.org/10.1186/s40479-020-00125-7>
10. Benedek T. The family as a psychological field / Benedek. // *Parenthood: It's psychology and psychopathology.* 1970. № 6. С. 12–23.
11. Crnic K. Maternal stress and social support: Effects on the mother-infant relationship from birth to eighteen months / K.Crnic, M. Greenberg, N.
12. Shepelieva N. Криза материнських уявлень жінок після народження дитини як наслідок їх ідеалізації/ *Pedagogy and Psychology.* VIII(91), Issue 227, 2020 May. Budapest
13. Ludington-Hoe S. M. The postpartum period: Development of maternity, Part 1 / Ludington-Hoe. // *American Journal of Nursing.* 1977. № 77. С. 1170–1174.
14. Newberger C. The cognitive structure of parenthood: Designing a descriptive measure / Newberger. // *New Directions for Child Development.* 1980. № 7. С. 45–67.